

РЕЦЕНЗИЯ

От: доц. д-р Стела Иванова Балтова, научна специалност “Икономика“

Относно: дисертационен труд на тема „**Комуникационна политика и обучение в дигитална среда (по примера на професионалните гимназии)**“ за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ в област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.7. Администрация и управление, научна специалност (докторска програма) „Администрация и управление (Бизнес администрация)“.

Автор на дисертационния труд: Румяна Любомирова Антова

Научен ръководител: проф. д-р Лалка Борисова

Основание за представяне на становището: участие в състава на Научното жури по конкурс, съгласно Заповед № 2/07.01.2025 г. на Ректора на МВБУ и решение от първото заседание на Научното жури от 14.01.2025 г.

1. Кратки биографични данни за докторантката

Докторант Румяна Антонова се е обучавала по докторска програма „Администрация и управление (Бизнес администрация)“ в Международно висше бизнес училище в периода 2022 – 2025 година. Притежава магистърска степен по специалност „Управление на проекти“ и бакалавърска по „Бизнес администрация“ от същия университет.

Понастоящем Румяна Антонова работи като старши учител по теоретична професионална подготовка в Професионална гимназия по дизайн „Елисавета Вазова“, в която е преминал по-голямата част от професионалния ѝ път като учител. Прави впечатление активността ѝ в участие в проектна дейност на училището, в което преподава, в колаборация с висши училища в България. Преминала е редица краткотрайни курсове на обучение и квалификация, свързани с образователната система. Тези биографични данни показват интереса на Румяна Антонова към темата на дисертационния труд, за избора на която очевидно е допринесъл и нейният богат професионален опит в обекта на дисертационния труд. Познавам докторант Румяна Антонова от студентските ѝ години като неин преподавател, както и при съвместната ни работа с Гимназия по дизайн, чийто партньор е МВБУ, и съм с най-добри впечатления за един много задълбочен в своята подготовка човек, отговорен и с потенциал за научна кариера.

Докторант Антова е положила успешно всички изпити от индивидуалния ѝ план за обучение и изпълнила планираните в него дейности. Взела е участие с доклади в няколко международни научни конференции. Представени са 4 публикации в научни издания, три от които в реферирани издания и едната е монография. Тези данни показват, че са изпълнени минималните национални изисквания по чл. 26, ал.2 и 3 от ЗРАС в Р България за получаване на образователната и научна степен „доктор“.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Дисертационният труд е с общ обем 180 страници, от които 159 основен текст, 13 страници списък на информационните източници и препратки. Структуриран е както следва: въведение, основен текст, систематизиран в три глави, заключение, библиография, приложения и резюме. Приложенията по неговото съдържание (3 бр. в обем от 8 страници) съдържат въпросници за изследване. Научното изследване и получените резултати са добре онагледени с 62 фигури и 1 таблица в основния текст. Представен е списък на използваните в дисертационния труд съкращения, на фигурите и таблицата.

Прави положително впечатление използването на богата гама както научни източници, така и относими към изследваната тематична област нормативни документи, публикации в средствата за масово осведомяване, които е видно, че са необходими за аргументиране на тезите на докторантката. Използвани са общо 103 литературни източника, вкл. 19 са на английски език, и 84 на български език. 65 от източниците са определени като препратки.

Дисертационният труд е оформен съгласно техническите изисквания, заедно с автореферата и представените 4 научни публикации по темата, представляват завършен продукт на самостоятелно научно изследване.

Въпреки многообразието от публикации в областта на комуникационна политика и обучение в дигитална среда през последните 15 години, и особено, както и докторантката посочва, след началото на Covid-19 пандемията, изследователският интерес към темата, и конкретно по отношение на професионалните гимназии, определят актуалността ѝ.

Въведението представя актуалността на темата, степента на разработеност на проблема и преглед на научна литература по темата, основната изследователска теза и

изследователски въпроси, обекта и предмета на изследването, цел и задачи на дисертационния труд, структурата на дисертационния труд. Още тук докторантката определя практико-приложния характер на своя труд като насочва вниманието към това, че резултатите от научните изследвания, посветени на педагогическата комуникация в условията на дигитализация, и по-конкретно нейната ефективност, трябва да намерят място при разработването на политики за изграждане на личности, способни да се справят с предизвикателствата на постоянно променящата се среда. „Огромната отговорност за създаване на мотивирани млади хора, способни да се справят с тези предизвикателствата на високата конкуренция, се пада на училищата, в частност на професионалните гимназии“ се подчертава в тази част на труда.

Основната цел на дисертационното изследване е ясно определена „да се изследва и оцени ефективността на текущата комуникационна политика на различни нива, особено комуникацията учител-ученик, и да се идентифицира необходимостта от актуализиране и оптимизиране на комуникационните методи и инструменти в дигиталната учебна среда за постигане на образователните цели.“ (стр. 7 в дисертацията). Оформени са три аспекта на основната цел, конструкция, която позволява на изследването да бъде по-конкретно и същевременно всеобхватно в своята цялост. За постигане на целта са формулирани пет изследователски задачи, които са изпълнени в рамките на дисертационния труд.

Защитаваната **изследователска теза** на дисертационния труд е, че „дигитализация на образованието и замяната на конвенционалните методи на комуникация на различните образователни нива в професионалните гимназии е възможност за подобряване на качеството му в съответствие с европейските и световните стандарти“. (стр. 8 в дисертацията). В работата са формулирани две ясни изследователски хипотези. Много синтезирано и коректно във въведението авторката представя основните аспекти на методологията на изследването. Ограниченията на изследването са посочени ясно.

В своята цялост дисертационното изследване има практико-приложен характер.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Изложението на дисертационния труд е представено в три глави, като е постигната добра балансираност по отношение на техните обеми.

Първа глава е посветена на изясняването на теоретичните концепции, свързани с комуникационната политика в професионалното образование и обучение, ролята на

комуникациите за създаване на силно позитивна организационна култура. Отделено е внимание на значението на емоционалната интелигентност за постигане на ефективност от комуникационния процес с оглед изграждане и поддържане на висок имидж на образователната институция за привличане на мотивирани млади хора. В дисертационния труд е направен паралел с управлението на бизнес процесите (BPM) където се използват различни подходи, подходящи да бъдат приложени и в професионалните гимназии (ПГ). Съвсем логично, въз основа на анализа на литературните източници, критично внимание е обърнато на възможностите за приложението на дигитализацията в образованието с акцент методите и средствата за педагогическа комуникация в среда на дигитална грамотност, както и на спецификата в поведението на дигиталното поколение. Предложена е авторова схема за класификация на вътрешните комуникации в професионалните гимназии, конкретен обект на изследването. Акцентът в дейностите по повишаване имиджа на ПГ, авторът поставя върху вътрешните фактори и тяхното взаимодействие. От извършения критичен литературен анализ авторът извежда, че за провеждането на ефективно дигитално обучение, което отговаря на европейските и световни стандарти, са от съществено значение два ключови фактора: добра техническа осигуреност и дигитална компетентност на участниците в процеса. Отражено е авторовото становище, че дигитализацията, включително бъдещата цифровизация на българските училища, ще улесни достъпа до обучение на роден език за българските деца, живеещи в чужбина и децата с увреждания. Предложено е създаването на здравословни практики/спазване на дигитална хигиена за работа в дигитална среда с цел предпазване от негативните ефекти на дигитализацията.

Всяка глава в дисертационния труд завършва с изводи, които систематизират основните резултати по изпълнение на поставените в изследването задачи.

Във **втора глава** на дисертацията, докторантката е успяла много аргументирано да представи избора на методи за изследване. Основен фокус е даден на представяне на историческото развитие на основния обект на изследването – ПГ по дизайн „Елисавета Вазова“, в който се апробират резултатите от изследването, както и на нейната организационно-управленска структура, като е направено допускането, че „комуникационните нива за делово общуване съответстват на тези на управленска структура и ще ги разглеждаме и изследваме по този начин“ (стр.64 в дисертацията). Представени са и училища в София и в страната, които също са проучени за целите на изследването.

Изхождайки от направленията за комуникация в рамките на ОКС на ПГ са анализирани и категоризирани вътрешните комуникации в рамките на ПГ въз основа на критериите, посочени в първата глава на дисертационния труд. Независимо дали комуникацията се развива между педагогическия персонал, непедагогическия персонал или между членове от двете групи, вътрешните комуникации в ПГ са обособени в две основни категории: **формални и неформални.**

Важен принос на тази глава е анализът на резултатите от проведеното емпирично проучване с две целеви групи – педагогически специалисти и ученици, което има за цел да оцени ефективността на комуникационната политика в обекта на изследването. Приложените качествени и количествени методи при спазване на етичните норми, позволяват да се получи информация, резултатите от чийто анализ показват, че са изпълнени преобладаващата част от изследователските задачи. Изводите в края на втора глава са обективни и позволяват да се направи елегантен преход към трета глава, където се потвърждава изследователския характер на Румяна Антова и уменията ѝ за аналитичност и всеобхватност на прилагане на резултатите от извършените изследвания.

Считам също така, че **втора глава има най-сериозен принос за постигане целите на изследването.**

При все това **трета глава** е тази част от дисертационния труд, без която изследването не би имало своята пълнота предвид поставените цели и задачи. Тя е посветена на критичен анализ на използвани и на възможни за използване иновативни техники за комуникация при обучение в дигитална среда. Особено внимание е отделено на хибридно обучение, в което са включени както традиционните, така и виртуалните методи за комуникация. Авторът счита, че терминът "хибридна педагогическа комуникация" най-точно улавя динамиката на развиващата се в новите условия на хибридно обучение комуникация. Обосновано внимание е отделено на използване на информационните и комуникационни технологии за формиране на компетенции в процеса на обучение и в конкретика STE(A)M образование чрез информационни и комуникационни технологии – преминаване от STEM към STEAM образование, като е подкрепено с примери от обекта на изследване ПГ по дизайн „Елисавета Вазова“. Акцент е направен и към несъмнено перспективното интегриране на изкуствен интелект в STEAM образованието в професионалните гимназии. Потърсен е отговор от теоретична гледна точка как ИИ влияе на образованието и комуникацията в STEAM и възможно ли е повишаване на комуникационната ефективност при интегриране на изкуствен интелект в STE(A)M образованието.

Заклучението представя в резюме постигнатите научни и научно-приложни резултати в дисертационния труд. Оттук става видно, че резултатите от изследването **потвърждават втората хипотеза** на автора, че процесът на дигитализация на образованието променя методите и средствата на преподаване и комуникация между учители и ученици, и **отричат първата хипотеза**, която предполага, че стандартните методи и инструменти на обучение все още могат да се прилагат ефективно в дигитална учебна среда.

3. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Внимателният прочит на дисертационния труд на докторант Румяна Антова и публикациите към него, показват подчертания интерес на докторантката към изследваната тематика и респективно нейното посвещаване на изследователските въпроси в широка всеобхватност. Това безспорно произтича от настоящите ѝ професионални занимания, но също, според мен, и от стремежа ѝ да преследва до прецизност целите на изследването.

Приемам и подкрепям изведените от авторката основни научни и научно-приложни приноси (5 на брой), идентифицирани в дисертационния труд и формулирани в автореферата, които се свеждат до:

1. *Принос към съществуващата научна теория за комуникациите - изведено е ново определение за комуникация и е извършена систематизация на видовете комуникации в ПГ; Въз основа на анализ на взаимодействието между организационната култура, емоционалната интелигентност и ефективността от комуникационния процес е въведена обща комуникационна схема и комуникационни направления за професионалните гимназии, както и нови термини – творческа педагогическа комуникация и хибридна педагогическа комуникация, дигитална хигиена.*

2. *Принос към емпиричните проучвания – разкрити са нови тенденции, предизвикателства и възможности пред участниците в комуникационния процес в ПГ в условията на дигитализация.*

3. *Практическа значимост на дисертационен труд – предложени са конкретни препоръки за подобряване на комуникационните политики в ПГ и ефективността от тях; предложени са методики за ефективна педагогическа комуникация в дигитална среда, които могат да бъдат приложени от преподавателите в теоретичната и практическата подготовка на учениците.*

4. *Принос към образователната система* – проведеното изследване дава полезна и много значима информация за качеството на комуникационните политики и процеси, които протичат в професионалните гимназии, като част от цялата образователната система, в условията на дигитализация.

5. *Принос към обществото* – приложението на резултатите от дисертационното изследване създават по-добра подкрепяща и ефективна училищна среда, водят до повишаване дигиталната грамотност сред учениците и преподавателите, както и на цялото общество, а това ще доведе до постигане на по-висока конкурентоспособност на европейския и международния пазар на труда на българските граждани.

Посочените резултати и приноси са лично дело на докторанта и вярно отразяват постигнатите резултати като създават предпоставка за продължаване и задълбочаване на научното изследване, което пожелавам и препоръчвам на Румяна Антова.

Високо оценявам индивидуалния и елегантен подход на докторантката към всеки детайл от изследването. Проличава стремеж към изследване в дълбочина.

4. Оценка на публикациите по дисертацията

Докторантката е публикувала основните резултати от направеното изследване по темата на дисертационния си труд на български език в 4 публикации, една от които е самостоятелен монографичен труд. Две от публикациите са самостоятелни, от които едната е на английски език, една публикация е в съавторство. Публикувани са в периода 2021-2024 г., а видно от посочените 4 бр. цитирания на същите, са получили обществено признание.

5. Оценка на автореферата

Авторефератът е разработен съгласно изискванията, в обем от 38 страници е отразено съдържанието на дисертацията и постигнатите основни научни и научно-приложни резултати. Справката за приносите коректно отразява постигнатите от автора резултати. Съдържа списък с публикации на автора по темата на дисертацията и забелязани цитати по тези публикации.

6. Критични бележки, препоръки и въпроси

Поздравявам докторантката и научния ѝ ръководител за стойностната работа. Имах възможност по време на вътрешното обсъждане да представя критичните си бележки и препоръки към докторант Румяна Антова, които тя е взела под внимание.

Бих желала да отправя следния въпрос към докторант Румяна Антова - въз основа на задълбоченото изследване на ефективността на комуникацията в различни среди, как може да дефинирате понятието „ефективност“ на комуникацията.

7. Заключение

В заключение мога да заявя, че представеният дисертационен труд е задълбочено изследване на актуални практически проблеми. Той показва, че докторантката притежава теоретични знания в изследваната област и способност за провеждане на самостоятелни изследвания. Постигнатите приноси с научно-приложен характер са категорично доказани в работата.

Дисертационният труд отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за неговото приложение, както и на утвърдените вътрешни правила и норми в МВБУ. Това допълва моето становище да имам основания да предложа на уважаемите членове на научното жури на Румяна Любомирова Антова да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“.

13.02.2025 г.
гр. София

Подпис:
(доц. д-р Стела Балтова)